

МАТЕРИЈАЛИ

Славка ФИДАНОВА

ПО ПОВОД ЕДНА РЕВОЛУЦИОНЕРНО-КУЛТУРНА МАНИФЕСТАЦИЈА ВО ВРЕМЕТО НА МОНАРХОДИКТАТУРАТА ВО ЈУГОСЛАВИЈА

Полицискиот погром што настана против Комунистичката партија на Југославија и прогресивните и демократските сили во земјата по заведувањето на монарходиктатурата во Кралството СХС ја зафати и Македонија. Како и насекаде, и во Македонија за еден кус период беше парализирана активноста на Комунистичката партија, со оглед на тоа што главните партиски врски со ЦК на КПЈ беа прекинати, а во Македонија најголемиот број од покраинското раководство на КПЈ беше затворено и осудено на повеќегодишна робија.

И покрај тоа, партиските активисти на теренот почнаа самоиницијативно да ги консолидираат своите редови, воспоставувајќи повремено одделни партиски врски со партиските активисти од другите покраини, се формираа партиски групи и ќелии, дури има обиди да се обнови работата и на месните комитети на КПЈ (Прилеп, Велес, Куманово, Скопје). Особено голема живост се чувствуваше во редовите на младината и тоа посебно меѓу средношколската младина. Се формираа марксистички кружоци, се работеше на теоретското и идеолошко-политичкото изградување. Се правеа обиди повремено да се изведе и по некоја акција против диктатурата од различен вид и карактер.¹⁾

Една од таквите акции која претставува своевиден отпор против постојниот монарходиктаторски режим во земјата е и одржаната литературна вечер во Велес, организирана на иници-

---

¹⁾ Поопширно за ова во статијата: Славка Фиданова, Обновувањето, консолидацијата и активноста на КПЈ за Македонија од 1929 до 1934 година, Годишен Зборник, Скопје 1976, кн. 2, с. 271—274. Страшил Гитов, Секавања, Скопје, с. 54, 55.

јативата на група комунисти и скоевци од тогашниот Филозофски факултет во Скопје.²⁾

Со оглед на политичките реперкусии што ги предизвика овој настан, сметаме за потребно да дадеме краток приказ на тој настан, а истовремено и да ги приложиме архивските изворни материјали како сведоштво за тој настан.

Според некои досегашни сознанија, во Скопје, во времето по заведувањето на диктатурата до средината од 1933 година, кога е формиран Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија, кој истовремено вршел и функција на Местен комитет на КПЈ за Скопје, дејствувале повеќе партиски групи, како и приличен број младински и скоевски групи и марксистички кружоци. Една од таквите партиски и скоевски групи дејствувала и на тогашниот Филозофски факултет.³⁾ Во овие групи видна улога во тоа време заземале: Радован Зоговиќ⁴⁾, Данило Лекиќ⁵⁾, Душко Поповиќ⁶⁾, Јован Ристиќ и др. По сè изгледа дека оваа група комунисти од Филозофскиот факултет по партиска линија на

---

²⁾ Архив на Југославија (АЈ), Белград, фонд МП, микрофилм во МАНУ; Перо Коробар, Кочо Рацин во спомените на современите, Скопје, 1972, ст. Васил Горгов: Безгранична беше неговата вера во победата на работничката класа, с. 54, 55, 56; Страхил Гигов, н.д., с. 56,57; Јован Ристиќ, вес. 13 Ноември, год. IX, бр. 9, с. 6, ст. Години на борба, пркос и гордост.

³⁾ Види нав. ст. (Обновувањето...), с. 273, 274; АИНИ, Скопје, Стевче Арсов, сеќавања во ракопис; Исто, Ацо Петровски, сеќавања во ракопис; Јован Ристиќ, нав. ст.

⁴⁾ Радован Зоговиќ, писател. Родум е од Горно Полимље. НРЦГ. Гимназија учел во Иванград, Пеќ и Тетово. Дипломирал на Филозофскиот факултет во Скопје во 1933 год. Кратко време работел како коректор на весници во Скопје, а потоа бил на наставничка должност во Заечар и Белград. Дејствувал во револуционерното работничко движење и учесник во НОВ и НР од самиот почеток, Енциклопедија Југославије, том 8, с. 629.

⁵⁾ Данило Лекиќ е роден во с. Краље, околија Андриевица, НРЦГ. Основно училиште завршил во своето родно место, а гимназија учел во Титоград, Иванград, Битола и Тетово. По матурирањето се запишал на Филозофскиот факултет во Скопје. Како студент земал активно учество во студентското напредно движење. Член на КПЈ станал 1935 година. Учесник е во шпанската граѓанска војна на страна на републиканската армија. По враќање во земјата во јули 1941 год. работи на организирање на народноослободителната борба во Србија. За сето време на НОВ и НР заземал истакнати воени и политички а по завршувањето на војната се наобал и на истакнати државни функции, Енциклопедија Југославије, том 5, с. 502.

⁶⁾ Душко Поповиќ е роден во Врање, НРС. Живеал и се школувал во Скопје. Тука завршил гимназија и Филозофски факултет. Рано се вклучува во напредното работничко и комунистичко движење. По една провала во партиската организација во Скопје од крајот на 1934 година, тој е уапсен и потоа осуден од судот за заштита на државата на една и пол година робија. По издржувањето на казната во Сремска Митровица, тој се враќа во Скопје. Зема активно учество во создавањето на Народниот фронт и МАНАПО. Иницијатор е за покренување на народно-

литературен план била поврзана со учителот Вукајло Кукаљ⁷⁾, како и со Кочо Рацин, грнчарски работник, кој во моментот работел како коректор во дневниот весник „Вардар“, а во времето на заведувањето на диктатурата и по неа имаме податоци дека тој бил член на ПК на КПЈ за Македонија, ако не и негов секретар.

На иницијатива на оваа група комунисти и скоевци, а во договор со месната партиска организација во Велес, за 22 јануари 1933 година закажана е литературна вечер во градот Велес. Одржувањето на литературната вечер, заедно со забавниот дел, било одобрено од страна на месните власти во Велес. Неколку дена пред нејзиното одржување во градот биле излепени плакати на кои биле точно наведени имињата на личностите што ќе ги читаат своите литературни творби, така што граѓанството навреме било известено, а имало и индивидуална агитација од страна на поединци. Според архивскиот материјал и мемоарската граѓа, за литературната вечер владеел голем интерес во градот, особено во интелектуалната средина, за што биле доказ веќе продадените карти неколку дена пред тоа.

Организаторите на литературната вечер посетата на Велес ја замислиле како научно-туристичка екскурзија на група студенти — посета на историските споменици и знаменитости во градот, која требало да заврши со литературна вечер. За ова групно патување студентите имале и одобрување од факултетската Управа добиено врз основа на нивна молба, поднесена по редовен пат до Управата.

За оваа научна екскурзија во Велес се пријавиле 12 студенти, а на закажаниот ден за патувањето дошле само 8 од пријавените и еден непријавен, што значи дека во групата имало 9 студенти и тоа: Јован Ристик, Данило Лекиќ, Радован Зо-

---

фронтовскиот весник „Наша Реч“. По окупацијата на Македонија се илегализира а потоа преминува на партиска работа во Западна Македонија под италијанска окупација. По директива на Партијата оди во Мавровско-Гостиварскиот одред. Во една борба на Одредот со балистичките сили во с. Ново Село е заробен и одведен во затворот во Тирана, изведен е на воен суд и осуден на смрт. По брза постапка, веднаш по изрекувањето на казната, на 17 мај 1943 година, обесен е во Тиранскиот затвор.

7) Вукајло Кукаљ по професија бил учител. Известно време бил учител во с. Козле, Скопско. Подоцна бил преместен во југоисточна Србија. Поради своите напредни разбирања 1935 година бил отпуштен од служба. Се бавел со литература. Соработувал во многу напредни литературни списанија и весници. Во партизанските редови се нашол првите денови на востанието 1941 год. во Србија и станал прв партизански новинар. Бил делегат на I и II заседание на антифашистичкото веќе на народното ослободување на Црна Гора и Бока. На 12 мај 1944 год. во непосредна близина на Андриевица убиен е од четниците. — Зборник, Учесници и сведоци, Београд, 1974, књ. I, стр. 219; Дејан Алексиќ, Наша Реч 1939—1941, Скопје, 1960, стр. 37, 38.

виќ, Душан Поповиќ, Цена Гериќ, Зораида Михајловиќ, Панта Ивановиќ, Димитрије Капсаревиќ и Димитрије Гавриловиќ. Во Велес заедно со групата студенти допатувале и Вукајло Кукаљ и Коста Рацин, бидејќи и тие требало да настапат со свои литературни творби на закажаната литературна вечер. Според предвидената програма, групата студенти која допатувала во Велес на 22 јануари 1933 година изутрината, во претпладневните часови ги посетила сите историски споменици и знаменитости во градот и се задржала во околината на Велес.

Инаку литературната вечер се одржала во просториите на тогашната кафеана „Загреб“ и на неа имало голем број присутни граѓани, од кои многумина не можеле да влезат во салата. Во првите редови се наоѓал и претседателот на општината Никола Цураковиќ, како и еден полициски писар, додека од офицерскиот кор немало ниеден присутен.

Литературната вечер ја отворил Васил Ѓоргов, тогаш студент по фармација и активен комунистички деец. Како прв референт настапил Коста Рацин, кој прочитал реферат за пролетерската и социјалната литература, а потоа Радован Зоговиќ, Данило Лекиќ, Вукајло Кукаљ и Зораида Михајловиќ прочитале свои литературни творби, кои имале исклучиво социјален и класен карактер.

Од направените споредувања на материјалот од сослушувањето на студентите во Деканатот на факултетот и извештајот од Командата на местото во Велес меѓу запленилите материјали се нашле следните наслови: Вукајло Кукаљ: Влак има класе, Кулаци кулуче, Потуцање при потражби запослења, Последњи Илијин дан, Бесједа са подножја, Македонски печалбари, Пред сеоским протарама, Први део сељакове приче, Ми ми безбројни безимени милијони; Радован Зоговиќ: Песма незапсленог радника, Уторак, На крчидби, Никола Тесла; Данило Лекиќ: Вулкан из подземља; Зораида Михајловиќ: Писмо мајци и одломак од новелата „Дванаесторица“ од Александар Блок. Не сме сигурни дали сите овие творби се прочитани. Од сослушувањето на студентите направено во Деканатот, може да се заклучи дека дел од запленилиот материјал не бил прочитан. Според архивскиот материјал, прочитани биле и две творби на Коста Рацин и тоа: песната „Ватромет“ и новелата „Жито АД“, за кои се знае дека се читани од Радован Зоговиќ.

Читањето на литературните творби, кое започнало околу 20 часот вечерта и траело сè до 22 часот, предизвикало силно

---

⁸⁾ Васил Ѓоргов е родум од Велес. Завршил Фармацеутски факултет. Како студент се вклучил во напредното работничко и комунистичко движење. Во една провала во партиската организација во Скопје при крајот на 1934 е уапсен и извесно време се наоѓал под полициска истрага. Активно го помагал народноослободителното движење во Македонија, а по војната заземал истакнати партиски и државни функции.

одушевување меѓу присутните изразено преку многубројни ракопласкања.

Кога претставниците на власта виделе дека во салата се читаат творби со комунистичка содржина, како што се вели во еден од извештаите на власта, веднаш го известиле полицискиот началник во градот кој одлучил лично да интервенира. Додека жандармеријата ги опколила просториите на кафеаната, полицискиот началник, појавувајќи се на сцената, наредил приредбата да заврши, публиката да ги напушти просториите, а на учесниците на литературната вечер им наредил да ги предадат своите трудови и веднаш со него да заминат во полициското началство. Според полициската верзија, учесниците во моментот кога биле опколени од жандармеријата се обиделе да ги сокријат литературните творби, но во тоа биле оневозможени и сиот материјал бил запленет од полицијата.

По сослушувањето и по преседената ноќ во полицијата, учесниците на литературната вечер, биле принудени во раните утрински часови да го напуштат Велес и да заминат за Скопје.

Одржувањето на литературната вечер добило голема гласност во јавноста, но и големо вознемирување кај режимските луѓе кои презеле редица мерки за да се открие комунистичкото легло на Факултетот. Вознемирувањето ги преминало рамките на Вардарска бановина, односно на Банската управа и Командата на Третата армиска област, стигнало до Министерскиот совет, до Министерството за внатрешни работи, до Министерството за просветата и до Министерството на војската и морнарицата. За ваквата појава на Филозофскиот факултет во Скопје била обвинувана факултетската Управа поради тоа што дозволила на Факултетот да се шират комунистички идеи. Народниот пратеник за град Скопје инж. Вељко Вељковиќ во своето писмо до Министерот на просветата од 18 февруари 1933 година го обвинил таткото на студентката Зораида Михајловиќ како комунистички деец и барал да се смени од должноста школски надзорник како непогоден за таа должност, а на негово место да се постави друго лице.

Положбата на Филозофскиот факултет, по одржаната литературна вечер во Велес, била предмет на расправа и во тогашната Скупштина на Кралството Југославија во врска со претресот на буџетот за 1933 година. Во одговор на поставеното прашање во Скупштината од страна на народниот пратеник Александар Буквиќ дали е вистинска веста што се шири дека скопскиот Филозофски факултет ќе се укине, по кое тој нашироко зборувал за националната мисија на Филозофскиот факултет што тој ја одиграл за 13 години од неговото формирање⁹⁾,

⁹⁾ Стенографски белешки Краљевине Југославије, редован сазив за 1932/33 годину, књ. V, Београд, с. 37, 38.

тогашниот министер на просвета д-р Раденко Станковиќ остро го нападнал Филозофскиот факултет и оквалификувајќи го како комунистичко легло, го изјавил следното:

„Му должам објаснување на господинот народен пратеник за скопскиот Филозофски факултет и за тоа, што во тој поглед можам да кажам, дека на господинот народен пратеник изгледа не му биле познати многу работи, зашто ако би му биле познати, тој би зборувал за сите други потреби на Вардарската бановина, само не за потребите на тој факултет, зашто работата на тој факултет изгледа вака... Од сите студенти што го посетуваат 71 се машки, а 82 се женски, од кои 27% се аутохтони. За тие 71 машки, што се на тој факултет, во последно време од разни страни се јавува, од еден народен пратеник од таа бановина, од управните власти, и од други страни, дека тие младинци се собираат во околните градови и одржуваат предавања за комунизмот, и читаат комунистички материјали. Господа, такво е воспитувањето на нашите младинци на тој факултет. Што е уште пострашно и пожално, Управата на таа школа не знае за тие екскурзии и за студентите кои учествуваат во тоа, и тоа Управата ниту нешто јавува, ниту нешто знае за тоа. Поминаа две недели откако сме барале објаснување за тоа и такви известувања не сме добиле. Толку е потребно да кажам, за да знаете како изгледа со ширењето на националната свест на тој факултет.“¹⁰⁾

Оваа изјава на министерот на просветата д-р Раденко Станковиќ веднаш ја пренесле весниците „Политика“ и „Правда“. Тоа беше повод деканот на Филозофскиот факултет д-р Радослав Груиќ со писмо да му се обрати до министерот на просветата во одбрана на наставниот кадар на Филозофскиот факултет, а повеќе и за своја лична одбрана, истакнувајќи ги своите заслуги во вршењето на „националната мисија“ на класичниот југ.

Настанот со литературната вечер во Велес, кој имаше силен одглас кај општествената јавност, навистина претставуваше своевидна револуционерна манифестација против монарходиктатурата. Со право може да се каже дека тој настан претставуваше предвесник на засиленото политичко движење на македонскиот народ против диктатурата.

За тоа како била примена литературната вечер од граѓанството во Велес и каков одглас имал овој настан, за илустрација ќе ги наведеме сеќавањата на двајца актери од овој настан: Страхил Гигов, тогашен член на Месниот комитет на КПЈ за град Велес и Јован Ристиќ, еден од организаторите на литературната вечер во Велес.

Така, Страхил Гигов во своите „Сеќавања“ за овој настан вели:

---

¹⁰⁾ Исто, с. 38.

„Во јануари 1935 година организиравме литературна вечер на скопските студенти. Приредбата се одржа во салата на хотелот „Загреб“ во Велес. Салата беше премногу мала за да ги прими сите оние што сакаа да присуствуваат на вечерта. Голем број граѓани останаа пред хотелот. Плашејќи се од демонстрации и нереди полицијата го опколи хотелот, но не преземаше ништо бидејќи на плакатите беше напишадо дека ќе се одржи само литературна вечер. Приредбата започна мирно. Првите песни што ги читаа скопските студенти, беа љубовни сентиментални. Меѓутоа, колку одминуваше времето сè повеќе се рецитираа револуционерни песни, во кои се повикуваше на борба. Атмосферата во салата стануваше сè повозбудлива и понапната. Луѓето воодушевено ракоплескаа, а полицијата почна да се вознемирува. Кога Радован Зоговиќ силно и емотивно ги изрецитира последните стихови од песната Ватромет на Кочо Рацин:

... Гори!
Небо гори!
Крваре небом варнице чудесног валпромета,
на истоку пуца праскозорје,
свиће,
на згаришту горућих противречности
стоји путоказ
а циновски човек
мишицом, гвожђем и муњом
гради —
нови свет!

Борбеното расположение кај луѓето ја достигна својата кулминација. Целата сала беше на нозе. Полицијата загуби трпение и жандармите влегоа во салата за да ја растурат приредбата и да ги уапсат организаторите и актерите. Настана мешаница и неред. Некои од студентите беа уапсени, а некои успеавме да ги симнеме од бината меѓу нас и да ги изведеме на споредниот излез.

Оваа беше само една од многубројните манифестации што тогаш ги подготвуваше Партијата под најразлични форми. Основната карактеристика на сите овие приредби беше класниот карактер на програмата што беше застапена во нив.¹¹⁾

Јован Ристиќ, сеќавајќи се на овој настан во еден напис во врска со тоа вели:

„Во екот на шестојануарската диктатура на 21 јануари 1932 година, на осумгодишнината од смртта на Ленин, група студенти скоевци и нивните симпатизери со Кочо Рацин и Вукајло Кукаљ организира литературна вечер во Велес. Вечерта

¹¹⁾ Страхил Гигов, н. д., с. 56, 57.

се одржа во најголемата кафеанска сала Загреб. Салата беше преполна и беа присутни неколку стотици другари и другарки од Велес.

Се сеќавам дека Кочо Рацин го читаше своето предавање за пролетерската литература а Вукајло Куќал својот расказ Возот има класи, додека другите студенти читаа свои прозни социјални состави и песни. Освен тоа студентите читаа и преведени песни од руски, од Мајаковски, Блок, Вједни и др.

За целото време на траењето на литературната вечер (траеше околу три часа) кафеаната ја блокираа полицајци и жандарми, а на крајот навлегоа на сцената и сите стражарно нè спроведоа во Околинското началство, каде бевме сослушувани сè до зори. Сослушувањата на одделни студенти продолжија и во Деканатот во Скопје.

Оваа литературна вечер беше една од најголемите политички манифестации за време на шестојануарската диктатура во Македонија.¹²⁾

Со оглед на одгласот на оваа културна манифестација среде населението во Велес, како и среде студентската средина во Скопје и пошироката општественост, со право таа може да се смести во редот на покрупните револуционерни акции од тој период. Бидејќи нејзиното одржување се совпаѓа со времето кога партиската организација во Македонија започна да ја обновува својата работа и ја заживи својата активност, оваа акција влијаеше за да се внесе поголем револуционерен дух во редовите на Партијата и набрзо да излезе од својата закожурченост, поврзувајќи се сè потесно со масите во водењето на акциите против диктатурата. И ако собраната сума на парични средства од влезните билети била симболична, поради тоа што била наменета за Црвена помош¹³⁾, имала крупно политичко значење, зашто преку тоа народот ја манифестираше својата доверба во Партијата.

*

*   *

Во прилог на овој приказ ги објавуваме најважните документи што се однесуваат на „Литературната вечер“ во Велес. Сите документи се наоѓаат во Архивот на Југославија во Белград, фонд Министерство на просветата, микрофилм во МАНУ.

Документите ги даваме во оригинал, по хронолошки ред според времето на датирањето на документот.

---

¹²⁾ Јован Ристиќ, нав. вес. — Авторот во своите сеќавања за овој настан погрешно ја навел годината (1932).

¹³⁾ Перо Коробар, н. д., с. 54, 55, 56, нав. ст. на Васил Ѓоргов.

Команда Места
Пов. Об. бр. 7
1 фебруар 1933
гр. Велес

Команданту Брегалничке дивизиске области
„Б. ОБ.“

Према добивеним извештајима Велешког жандармериског вода Пов. Об. Бр. 19 од 30 јануара 1933 г. и начелства среза Велешког Пов. Бр. 74 од 31 јануара 1933 године достављам команданту следећи извештај:

Јован Ристић, студент из Скопља молбом својом од 14. јануара 1933. год. молио је, да се одобри групи студената скопског Филозофског факултета да на дан 22. јануара 1933. год. у Велесу у хотелу „Загреб“ одрже књижевно вече млађих скопских књижевника. На основу ове молбе начелства среза Велешког решењем својим Бр. 985 од 16. јануара 1933. год. дало им је потребно одобрење.

Да би ово вече привукло што већи број посетилаца карте су почеле да се препродају из раније, а според тога објављено је и плакатама, да ће се поменуто књижевно веће одржати 22. пр. м. Карте су куповане, пошто су у питању студенти, као и интересовање за најављене књижевне радове тих студената. Око продаје карата и саме припреме за ово вече нарочито заузео се је Борђе Солевић¹⁴⁾ чиновник Велешке општине, и међу мештанима живо агитовао је, да посете ово вече говорећи „ко нема новаца да ће он за њих платити“, као и „да је ово интересантно предавање“.

Група студената дошла је у Велес 22. јануара 1933. год. 8 часова возом из Скопља и преко дана разгледала је манастир и цркве. У вече тог дана започело је најављено књижевно вече у сали овдашње кафане хотела „Загреб“ у 20 часова и трајало до 22 часа.

Књижевно вече отпочело је уводном речи, коју је говорио студент Борђевић из Велеса, и истакао је разлику и подвојеност писаца о материјализму и социјализму. После тога читали су своје радове Коста Солевић родом из Велеса, сада коректор листа „Вардар“ у Скопљу. Поменути читао је своје радове и пред публиком појавио се под псевдонимом „Коста Рацин“. Сем њега читали су своје радове студенти: Лекић Данило, Зоговић Радован, Кукаљ Вук и Михајловић Зораида.

Око 22 часа начелник среза Велешког био је обавештен од стране свог дежурног чиновника да се на овом састанку читају радови комунистичке садржине. Због тога отишао је началник среза Велешког и лично одмах у хотелу „Загреб“ и наишао је у моменту када се је читала

¹⁴⁾ Ђорѓи Солев, симпатизер на КПЈ.

песма „Никола Тесла“, због чега одмах наредио је да се вече заврши, публика напусти локал, а приређивачима наредио је, да му одмах предаду радове и да одмах са њима пођу у среску зграду. У срезу н. Јован Ристић студент Филозофског факултета у Скопљу показао је начелнику среза Велешког објаву издату му од стране поменутог факултета под бр. 42 од 21. јануара 1933. године, из које се видело: Да дванаест студената Филозофског факултета из Скопља полазе под вођством г. Николе Јустињијановића секретара истог факултета на научну екскурзију у Велесу. Студенти који су се јавили за овај пут јесу: Миленковић Драгољуб, Борђевић Јованка, Лекић Данило, Минић Тадиша, Зоговић Радован, Мировић Тома, Поповић Душан, Буровић Велиша, Капсаревић Димитрије, Берић Цена, Михајловић Зораида, Ивановић Панга, а са њима допутовали су још Коста Солевић, већ напред поменути, и Вук Кукаљ.

Када су студенти видели, да им је од стране власти забрањено читање и да су од стране жандарма опкољени почели су да бацају своје радове и брошуре напоље, у бурад са водом и у нужнике, у чему ипак били су спречени и побацани радови покупљени.

Упитани, да објасне због чега су читали радове овакве комунистичке пропагандне садржине, предведени студенти изјавили су начелнику среза Велешког: Да су ови радови већином штампани по часописима и листовима, да су у прошлој години у Приштини и Косовској Митровици држали исто такво књижевно вече и да им тамо није била прављена сметња, те су сматрали да читање таквих радова није забрањено, јер да у њима ништа нема што је противно постојећем стању у државном поретку, и као коначно изјавили су, да су то књижевни радови, а не комунистичко-пропагандистички списи.

Пошто су у срезу сва предведена лица легитимисана, то су сви пуштени на слободу, с тим да се првим возом врате за Скопље; студенти вратили су се у Скопље 23. јануара 1933. године у 2 и 30 часова изјутра. Начелник среза Велешког није предузео за сада никакав поступак против ових лица, све док не буде добио у смислу постојећих наређења упутство од своје надлежне власти како и овом случају има да поступи.

Борђе Солевић, чиновник Велешке општине, који се је нарочито заузео око припрема и продаје карата за ово књижевно вече, како је то већ напред наведено, изјавио је начелнику среза Велешког, да није знао садржину радова који су имали бити прочитани, нити је познавао студенте, а сматрао је да ће се на овом вечеру читати радови из лепе књижевности, те пошто се и сам бави књижевношћу мислио је, да на тај начин потпомогне да вече буде што боље посећено. Према мишљењу начелника среза Велешког Борђе Солевић је иначе политички и национално исправан.

Коста Солевић, који је своје радове читао под псевдонимом „Коста Рацин“, родом је из Велеса, стар око 25 година, по занимању је био лончар, раније припадао је комунистичкој странци и 1928 године покушао је, да код Марибора пређе нашу границу и оде за Аустрију, али у томе

није успео већ је био враћен у Велес.¹⁵⁾ Сада живи у Скопљу, где ради као коректор листа „Вардар“, а поред тога бави се и књижевношћу те су неки његови радови штампани у појединим часописима. У Велесу од ближе породице има оца Постола, мајку, сестру и једног брата старог око 15 година. Његов отац је средњег имовног стања, у јавном животу није се нигде истицао, јер је стар и изнемогао.

На овој књижевној вечери запажен је већи део интелектуалаца из Велеса, а врло мали број чиновника који су напустили салу кад су чули садржину брошуре. Од официра није био нико присутан. Вече је посетило свега око стотину лица, па кад је то вече било од стране власти прекинуто, онда је присутна публика протестовала и тражила повраћај новца, налазећи да су обманути пошто је на плакатама стајало да ће се приредити књижевно вече. Утисак који је ова група студената оставила на грађане, може се речи, да је обрнут од онога који су приређивачи очекивали. Сви грађани без разлике осуђују овај покушај и начин приређивања овог предавања. Неколико омладинаца покушало је, да студенте приређивача овог вечера и физички нападну. Што је посета била добра, има се тумачити тиме, што је се очекивало, да ће се на овој приредби читати радови из лепе и националне књижевности, а поред тога по читању радова имала је бити и играшка. Међу присутном публиком запажен је за првим столом преседник општине Велешке, г. Цураковић Никола и друштву са Солевићем Борћем и Бурановићем Милутином.

Од конфискованих радова достављам у прилогу овог извештаја оне радове, које је преписао водник велешког жандармериског вода, и то:

„Влак има класе“, — „Кулаци кулуче“, — „Последњи Илијин дан“, — „Беседа са подножја“, — „Македонски печалбари“, — „Пред сеоским протарама“, — „Први дио сељакове приче“, — „Ми ми безбројни безимени милијони“.

Овај извештај доставља се тек сада зато, јер раније није добивен од водника Велешког жандармериског вода ни од начелника среза Велешког, иако је био тражен и ургираан.

Приложени преписи предавања нису најтачније преписани, јер према изјави водника Велешког жандармериског вода није било за то довољно времена, па зато нису ни оверени. —

Командант пуковник,
Љуб. М. Живковић

---

¹⁵⁾ На покраинската партиска конференција, одржана во Велес 1928 год., Коста Рацин со псевдоним Димитров бил избран за делегат на IV конгрес на КПЈ. Тој успеал да ја премине австро-југословенската граница и присуствувал на конгресот, кој се одржувал во Дрезден. На враќање, по преминувањето на границата, некаде близу Марибор бил уапсен. — П. Коробар, н.д., с. 15, ст. Бане Андреев: Активен партиски и синдикален работник; Исто, с. 159, ст. Киро Попадиче: Сеќавање на Кочо Солов-Рацин; Исто, с. 180, 181, ст. Мито Станисављевиќ: На Четвртиот конгрес на КПЈ во Дрезден.

II

Краљевина Југославија
Команда

Брегалничка дивизиска област
Пов. Б. об. Бр. 64
4 фебруара 1933. г
у Штипу

Команданту III армијске области „Б“

Предње се доставља команданту са молбом на надлежност и увиђај.

Врши дужност
командант
Артиљериски бригадни генерал,
потпис нечитак

III

Краљевина Југославија
Команда III армиске области
Бенералштабно одељење
7 фебруара 1933 год.
Пов. Б. Об. Бр. 159
Скопље

Господину министру војске и морнарице

Достављам предње с молбом да се види са каквом се књижевношћу баве студенти Скопског Филозофског факултета, приликом њихових излета по провинцији.

По овоме случају, према сазнању од Краљевске банске управе, води се извиђај од стране органа управних власти.

Командант
Армиски бенерал,
Милан Недич

Краљевина Југославија
 Министарство војске и морнарице
 Бенералштабно одељење —
 оперативан отсек
 Пов. Б. Об. Бр. 672
 14 фебруар 1933 год.
 у Београду

Господине Претседниче,

Предњи извештај Команданта III армиске области част ми је доставити Вам, с молбом, да се по увиђају достави Господину Министру унутрашњих послова и Господину Министру просвете, ради увиђаја и даље надлежности.

Изволите, Господине Претседниче, примити и овом приликом уверење о моме особитом поштовању.

Министар војске и морнарице,
 Армиски Бенерал,
 потпис нечиток

V

Краљевина Југославија
 Претседништво министарског савета
 Општо одељење
 Стр. Пов. Бр. 32
 16 фебруара 1933 год.
 у Београду

Министарству просвете кабинет

По наредби Господина Претседника Министарског савета Претседништву је час доставити предњи извештај Г. Министра војске и морнарице с молбом, да се достави Г. Министру просвете, на даљу надлежност с тим, да се употреби достави Г. Министру унутрашњих послова.

По наредби
 Претседништва министарског савета
 В. Д. начелник
 Генерални инспектор, Бранко Секулић

VI

Краљевска банска управа
Вардарске бановине
Пов. II/2 бр. 708
17 фебруар 1933
Скопље

Управнику полиције

Скопље

Министарство унутрашњих послова актом својим пов. I бр. 5101 од 8.о.м. наредио је следеће:

„У вези тамошњих извештаја пов. II/2 бр. 361 и 392 од 23 и 27 прошлог месеца, моли се Краљевска банска управа да за студенте: Миленковић Драгољуба, Борђевић Јованку, Лекић Данила, Минић Тадишу, Зоговић Радована, Мировић Тому, Поповић Душана, Буровић Велишу, Капсаревић Димитрија, Берић Цену, Михајловић Зораиду, Ивановић Панту и њихове вође Јустинијановић Николу, секретара тамошњег Филозофског факултета и Ристић Јована изволи прикупити и послати све ближе личне и опште податке са фотографијама, ако се дискретно буду могле прибавити.

Из горе наведених аката и послатог конфискованог у Велесу материјала утврђује се да су сви означени студенти и њихове вође задојени комунистичким идејама, које не смеју отворено глорификовати, док овим „Књижевним вечерима“ не створе погодан терен, односно док не дођу у додир са лицима комунистички настројеним.

Изгледа, да на тамошњем Факултету постоји јака студентска комунистичка група, чије би чланове требало дискретно пронаћи и онемогућити их, ма под којим видом покушали ширити комунистичке идеје. За сваког комунистички оријентисаног студента изволеће Краљевска банска управа, поред ближих личних и општих података са фотографијама, доставити и то: да ли је и чии стипендиста, колико прима месечно стипендије и нашта у главном троши добивени новац“.

Доставља се предње на хитан извиђај, поступак и извештај са свима потребним ближим и личним подацима за свакога од именованих студената као и оних за које би се утврдило да су у вези са истима и комунистички расположени.

Фотографије и потписе доставити само у случају ако се могу прибавити на дискретан начин.

Прилог 16 формулара за личне податке.

Хитно је;
По наредби бана
началник,
А. Петровић, с. р.

VII

Господину министру просвете

Београд

Пре 15 дана неколико студената Скопског факултета заказали су своје књижевно вече у Велесу. За овај циљ раздате су улазнице грађанству. Кад су студенти почели са читањем књижевних дела настала је буна међу грађанством што се комунистичка дела читају. Полициски писар известио је началника среза Велешког, а овај после саслушања све студенте првим возом протерао их за Скопље. Међу овим студентима била је једна једина студенткиња ћерка мога школског надзорника г. Радомира Михајловића. За Михајловића у своје време тражио сам његову смену пошто је у срезу скопском окупио око себе учитеље, бивше комунисте. Пример са Стојаном Димитријевићем који је због комунизма ухапшен и био отпуштен из државне службе.

Сада видимо и ћерку г. Радомира Михајловића која ради на ширењу комунизма.

Молим Вас, Господине Министре, да по провери предњег смените г. Михајловића и на његово место поставите г. Коста Анђелковића, учитеља из Скопља.

18 фебруар 1933 год.

Београд

Са поштовањем
Инг. Вељко Вељковић
народни посланик

VIII

Краљевина Југославија
Начелство среза Велешког

Пов. Бр. 219

2. марта 1933 године

Велес

Министарству Просвете
Општом одељењу

Београд

На основу наређења П. Пов. Бр. 100 од 27. фебруара тек. год. част ми је поднети следећи извештај:

Једна група студената Скопског филозофског факултета тражила је од овог начелства дозволу, да може приредити на дан 22. јануара т.г. књижевно вече на коме би читали своје радове и ова им је дозвола дата. За ово вече продаване су карте и одзив публике био је доста добар.

Како су читани радови имали класну тенденцију, то је вече од стране ове власти растурено, студенти приведени у срез, а потом им је наређено да првим возом иду за Скопље. Исто тако и публика је била револтирана оваквим поступком студената и протестовала.

Радове је читала и студенткиња Зораида Михајловић, која је према приватном сазнању ћерка школског надзорника за срез скопски.

О предњем ми је част извести с молбом на надлежност.

Начелник среза
потпис нечитак

IX

Краљевина Југославија
Филозофски факултет

Пов. Бр. 2
4. марта 1933 г.
Скопље

Министру просвете
општо одељење

Београд

На Ваш позив од 27-II о.г. П. пов. бр. 100 ел 933, част ми је извести Вас: да до данас, ни са које стране, нисам добио никакве званичне пријаве против студената овога факултета, који су недавно одржали, књижевно вече у Велесу; али сам приватно и поверљиво обавештен, да је Краљевска банска управа Вардарске бановине, на основу налога Министарства унутрашњих послова, пов. I бр. 5101 од 8-II о.г., под пов. II/2 бр .708 од 17. II о.г., упутили један акт по том предмету управнику полиције у Скопљу, који Вам овде у препису поверљиво достављам.

Из тога акта се види: да се сви списи и документа о поменутом испаду студената нашега Факултета у Велесу налазе код Министарства унутрашњих послова у Београду, те молим Министарство да се ради детаљних информација по целом овом предмету изволи обратити Министарству унутрашњих дела.

Ја, међутим, поводом тога питања, могу, за сада, само то напоменути: да ме је г. Никола Јустинијановић, секретар овога Факултета, известио да је он као вођ поменутих студената само фигурирао на акту о повлаштеној вожњи за студентске екскурзије, као што је то и у другим случајевима чинио, а да са студентима није ишао у Велес, нити је учествовао на њиховом „Књижевном вечеру“. Тај навод секретаров ја сам проверио и утврдио тачност његову.

Декан
Филозофског факултета
Др. Радослав М. Грујић

Краљевина Југославија
 Филозофски факултет
 пов. бр. 4
 21. марта 1933 г.
 Скопље

Министарству просвете
 Општем одељењу

Београд

У вези позива од 14. о.м. П. пов. бр. 124/33 част ми је известити: да сам противу студената приређивача и учесника „Књижевног вечера“ у Велесу повео дисциплински поступак и 18 и 19 о.м. саслушао их све, као што се види из приложених 14 записника о њихову саслушању. За оптужбу немам још довољно елемената, јер се радови, које су студенти читали на том вечеру, налазе код Министарства унуграшњих послова, коме их је послала овдашња Банска управа, пошто их је добила од среског начелника у Велесу, који их је одузео од студената одмах после одржаног „Књижевног вечера“. Једино студенткиња Зораида Михајловић донела ми је свој састав „Писмо из дневника“, које је читала на том вечеру, а полиција јој га није конфисковала. — Тај састав прилажем уз Записник о њеном саслушању.

Саслушањем студената приређивача и учесника „Књижевног вечера“ у Велесу дошао сам до ових резултата:

Иницијативом студената Радована Зоговића, Данила Лекића, Димитрија Капсаревевића и Јована Ристића приређена је 22 јан. о.г. „научна екскурзија“ у Велес. За ту екскурзију пријавили су се, са образложењем да желе упознати се са Велесом и његовим историским, географским и етнолошким знаменитостима, сем поменуће четворице, још шест студената (Душан Поповић, Пантелија Ивановић, Драгољуб Миленковић, Велеша Буровић, Тадиша Минић и Томо Мировић) и три студенткиње (Цена Берић, Зораида Михајловић и Јованка Борђевић). Као вођ њихов фигурирао је на објави за повлашћену возњу у 1/4 цене секретар Факултета г. Никола Јустинијановић, као што сам са образложењем известио већ у првом свом извештају под 3. марта о.г., пов. бр. 2 ех 933. Али, ради рђавог времена и разних других препрека (једном се мати разболела, други није имао ни толико новца да плати 1/4 цене возне карте до Велеса, трећа је задоцнила на воз, и т.д.), отишли су тога дана у Велес, поред поменуће четворице приређивача (Зоговића, Лекића, Капсаревевића и Ристића), још само два студента (Душан Поповић и Панта Ивановић) и две студенткиње (Цена Берић и Зораида Михајловић); а у задњем моменту придружио се, као друг Панте Ивановића, и студент Димитрије Гавриловић, који није био раније пријављен, те се стога и не налази у објави

за повлашћену возњу. — Тако су тога дана отишли у Велес само 7 студената и две студенткиње, а на „Књижевном вечеру“ учествовало је само 5 студената и 2 студенткиње, од којих су активно учествовали читањем својих радова само 2 студента (Зоговић и Лекић) и 1 студенткиња (Михајловић).

Радован Зоговић станује у Скопљу у једној соби за велешанцем Костом Солевићем, коректором листа „Вардар“, те је са њим и са студентом Данилом Лекићем, као и са једним својим ранијим другом из гимназије у Беранама, а сада учитељем у Кожљу (н.б. Козле) код Скопља, Вукајлом Кукаљом, који се, као и он, баве „литературом“ договорили да приликом те екскурзије, — како они веле, — одрже и једно „Књижевно вече“ у Велесу, које би им донело извесни приход, јер су неки од њих велики сиромаси и једва су имали да подмире минимални путни трошак. Зато су, вели Зоговић, повели нарочито Велешанца Солевића, који је бригу око припремања тога вечера и продавања улазница поверио свом робаку, Борбу Солевићу општинском чиновнику у Велесу, и студенту фармације Василију Борговићу из Велеса. А да би вече било интересантније и донело им што више прихода настојали су нарочито, да са њима пође и прочита који свој рад и студенткиња Зораида Михајловић, за коју су знали да је још у гимназији писала песме и приче; а да би је лакше задобили да пође с њима, она тврди и други потврђују, рекли су њој да ће се у Велесу одржати „Књижевно поподне“ и да ће се већ до ноћи моћи вратити кући у Скопље.

Сем поменутих приређивача и активних учесникана „Књижевном вечеру“ у Велесу, знао је да ће се то вече приредити још само студент Душан Поповић, који се такође бави књижевношћу, али вели није имао што да чита том приликом. Сви остали студенти, међутим, изјављују да нису ништа знали о „Књижевном вечеру“ већ само о екскурзији. Тако је Цена Берић изјавила да је о „Књижевном вечеру“ сазнала тек у возу за Велес; а студент Ивановић и Гавриловић тврде да су то сазнали тек у самом Велесу, када су видели излепљене плакате и на њима имена оних који ће активно учествовати на том „Књижевном вечеру“. Ова потоња двојица при саслушању изјавили су: да су, знајући Зоговића и Лекића одмах посумњали да на том „Књижевном вечеру“ могу бити читани и такви састави који се неће слагати са њиховим уверењем и савешћу, па су се одмах договорили и одлучили да ће напустити салу у којој њихови другови читају, чим осете и најмање шта сумњиво при читању њихових радова. — То су и учинили чим су чули речи, којима је загребачки студент Борговић отворио „Књижевно вече“ и коректор листа „Вардар“ Коста Солевић — Рацин почео читати један свој састав, иако не знају ништа поближе да кажу о садржају самог говора и састава.

Међутим, студенти приређивачи и активни учесници овог „Књижевног вечера“ тврде: да у њиховим саставима, које су читали тога ве-

чера, није било ништа комунистичко; а Зоговић је од речи до речи изјавио ово: „социјална литература коју ми обрађујемо нема никакве везе са макаквом пропагандом којој би био циљ насилна промена поретка у држави“. — За састав Зораиде Михајловић, који је она читала на том вечеру и донела ми га приликом саслушања, то се заиста може рећи; али за саставе Зоговића и Лекића, као и њихових другова по „литератури“ Солевића и Кукаља, не могу ништа казати, јер нисам имао могућности да их прочитам, пошто их је, како сам напред навео, полициска власт у Велесу, одмах после „Књижевне вечери“, одузела од њих и путем Банске управе у Скопљу послала Министарству унутрашњих послова; а њихови другови, која су их слушали, нису ни могли ништа прецизно да кажу о садржају тих њихових састава, и ако је један дио тих радова већ штампан као што је изјавио Зоговић, а алманаху средњошколаца „На крчидби“ у Подгорици 1932 и у „Савременој стварности“ у Загребу 1932 бр. 2.

Ради лакшег и бољег прегледа разделио сам Записнике о саслушању на четири групе. — У првој групи су изјаве студената учесника — читалаца (3) на „Књижевном вечеру“; у другој, студената учесника — слушалаца (4) на том вечеру; и трећој, студената који су напустили „Књижевно вече“ (2) одмах по отварању његову; а у четвртој, студената који су се пријавили за екскурзију у Велес тога дана, али из разних разлога нису тамо отпутовали (5).

Најзад, ваља још поменути: да сви студенти учесници „Књижевног вечера“ готово подједнако изјављују да је публика, која је слушала читаоце на том вечеру „без великог одушевљења пљескала им“; а поједини тврде да су се понекада чули и гласови негодовања. Полиција је интервенисала пошто је „Књижевно вече“ сасвим завршено било и спремало се да отпочне игранка. Радове Зоговићеве који је последњи читао на том вечеру, запленила је полиција одмах на лицу места; од Михајловићеве није ни тражен њен рад; радове осталих читалаца, студената и нестудената, узео је како се чини студенту Душану Поповићу „неки Велешанац из жеље да спасе читаче“ и сакрио их у једно буре у дворишту хотела „Загреб“, у чијој сали одржано је „Књижевно вече“. Полиција је ускоро пронашла и те скривене радове, па је после легитимисања отпустила све студенте, који су били учесници тога „Књижевног вечера“ у Велесу, и наредила им да се првим возом врате у Скопље, што су они и учинили.

То је, у главном, све што сам ја могао сазнати и утврдити из саслушања приређивача и учесника „Књижевног вечера“ одржаног у Велесу 22 јануари ове године.

Има везе са актом овог Деканата пов. бр. 2/933 од 3-III-о.г.

Декан Филозофског факултета
Др. Радослав М. Грујић

Господину

Др. Раденку Станковићу, министру просвете

Београд

Господине Министре,

Из Вашег одговора народном посланику Г. А. Буквићу, у Народној скупштини 17. о.м., — према томе како је он објављен у Политици и Правди од 18. о.м. — сазнао сам да сте необично нетачно информисани не само о стању комунизма међу студентима на овом Факултету, него и о раду моме и мојих другова наставника на васпитању поверене нам омладине; а сем тога ти листови веле да сте свој говор завршили овим речима: „Што је још страшније и жалосније, управа те школе ништа не зна о тим екскурзијама и о тим студентима, који учествују у томе, и управа нити што јавља нити што о томе знаде. Кад смо о томе тражили обавештење, прошле су две недеље а та обавештења нисмо добили“.

Дозволите ми, Господине Министре, да Вас поводом ових заиста страшних оптужби пред Народном скупштином, интимно потсетим и упознам са неколико чињеница, које ће Вам пружити очигледне доказе да сте били сасвим нетачно обавештени, када сте у Скупштини својом изјавом дали могућност: да се о људима, који су 13 година, у овим за нашу државу и народ тако значајним класичким областима нашим, радили свагда најпреданије и најсавесније, те често и са мисионерском пожртвованошћу извршавали своју научну, национално-просветну и културно-просветну мисију, — мисли, како су несавесни, па чак и учитељи комунизма... („Господо то је васпитање наше омладине на томе Факултету!“)...

Но пре свега морам нагласити могућност још једне заблуде, Господине Министре. — Ја сам наиме, сазнавши од Вас да је из државних разлога потребно да се Филозофски факултет у Скопљу претвори у Научни Институт, остао свагда лојалан према Вама и према просветној политици, коју Ви у Вашем државном интересу желите да проведете; па Вас могу уверити да су сва настојања која су ван Факултета вођена за одржање Филозофског факултета у Скопљу, предузимана не само без мога знања и учешћа, него увек, иако индиректно, и против мене, јер су одмах протуривани гласови, не само међу наставницима и студентима Факултета, него у грађанству: да сам ја главни противник Факултета и да сам управо ја, Господине Министре, био тај који Вам је тобоже сугерирао мисао о претварању његовом у Научни Институт. Шта више, то се и веровало на жалост, у многим круговима све до објаве Вашег скупштинског говора од 17. о.м.; ваљда стога што сам увек отворено наглашавао да је идеја о замени нашег Факултета Научним институтом врло добра, када Факултет већ мора укинут бити из виших држав-

них разлога; а ваљда и стога што сам ја, поред Факултета, оснивач и стално на челу и осталих научних институција у Скопљу — Научног Друштва и Музеја Јужне Србије... — О непријатностима, које сам ради тога морао да подносим и у самом Факултетском савету, који је пошто-пото хтео да Вам пошаље бар претставку с молбом да се не укине Факултет, ја Вам, Господине Министре, нисам никада ништа говорио, јер нисам хтео и нећу да се тужим на своје другове, који се сами уразумљују...

Можда сте Ви, ради тога, посумњали и у лојалност моју и мислили да ја стојим иза свих тих покрета са тежњом да се Факултет у Скопљу на који било начин одржи. Стога сматрам својом дужношћу, да Вам овом приликом најодлучније изјавим: да сам остао потпуно лојалан и да са том целом акцијом нити сам имао, нити имам и најмање везе.

Али, уверен сам, Господине Министре, да ћете ме разумети што не могу ћутке да пређем преко, јавно у Народној скупштини, изречене тако тешке, а потпуно неоправдане оптужбе на Факултет, који сам и сам основао и већ три године узастопце стојим на челу, и то не ради себе лично, — пошто је мој национални рад и патриотизам неприкосновен и освештен мојим делима, смем слободно рећи, и овде и свуда где сам био под аустро-угарском влашћу, него ради чисте истине и нашег национално-политичког престижа у овим, за нас старе Србе, светим областима; а уз то, да и Вама, Господине Министре, пружим најтачнија и најчаснија обавештења у вези са тако деликатним и тешким задатком Вашим.

Господине Министре, о правом стању комунизма међу студентима на нашем Факултету, можете се уверити из извештаја, који је 9. о.м. (Пов. бр. 453) Управа полиције у Скопљу, преко овдашње Банске Управе, поднела Министарству унутрашњих послова, по тражењу тога Министарства од 8. фебр. о.г. (Пов. I бр. 5101), чији сам акт у препису ја доставио Општем одељењу Вашег Министарства још 3. о.м. (Пов. бр. 2 ех 933).

Наиме, Управа полиције у том свом извештају, између осталог, вели и ово:

„Ова Управа држи, да се овде не ради „о једној јакој студентској комунистичкој групи.“ — На овдашњем Филозофском факултету, у колико се може по овој ствари приговорити, то се има односити једино на студента: Радована Зоговића, и донекле на његове сателите и другове: Јована Ристића, Димитрија Капсаревића и Данила Лекића. За све остале, који се спомињу, њихови другови у које ова Управа има поверења, тврде, да нису склони комунизму, нити му симпатишу, а најмање пак да су у циљу његовог ширења ишли у Велес; већ да су они уопште у сваком погледу, као и у национално-политичком, исправни младићи.

„Што се тиче студента Зоговића, који је пореклом Црногорац, може се рећи: да он... међу студентима и не ужива добар глас; ови га често исмејавају и избегавају, а ово утолико пре што сви држе Зоговића да је у већој дози и покварен морално, да се да поткупити за нај-

мање паре и променити своје мишљење о једној ствари. У њему виде мржњу једног сиромашног студента, али који такође жуди много за обиљем и новцем.

„Узгред част ми је напоменути, да је Зоговић пре две године кад је Др. Дворниковић држао у Народном позоришту једно филозофско предавање, почео да прави изгред, да се искашљује и томе слично, што је изазвало осуду свих осталих студената, који су га хтели на лицу места због овога физички напасти.

„Евентуално хапшење и његово кажњавање појачало би само његову уобразиљу у томе да је он нека вредност и да му се поклања извесна пажња — ма да он на остале студенте нема никаквог утицаја.

„...Остале студенте управа познаје као исправне и честите омладинце.“

Тако је ето, у главном, Управа полиције у Скопљу известила Министарство унутрашњих дела о комунизму на нашем Факултету; а до сличних резултата дошао сам и сам, на основу својих ранијих опажања и саслушавајући, по позиву Министарства (П. пов. бр. 129/33 од 14. о.м., као што се види из мога извештаја, који сам о томе поднео Општем одељењу Вашег Министарства (Пов. бр. 4) од 21. о.м. и из тамо приложених записника о саслушању студената приређивача и учесника „Књижевног вечера“ у Велесу.

У тим документима Управе полиције и Деканата овога Факултета имате, Господине Министре, најтачнији одговор на питање о комунизму студената на Филозофском факултету у Скопљу; а уједно индиректан али јасан демант, да се на овом Факултету омладина васпитава и комунистичком духу...

Разуме се, да кад Управа полиције у Скопљу, са целим својим службеним апаратом, и поверљивим стручним људима међу самим студентима и ван њихова круга, није имала знања о каквој било комунистичкој организацији на нашем Факултету, па и сада, приликом нарочитог трагања по налогу Министарства унутрашњих послова, није ништа подозриво нашла међу нашим студентима, сем једног неуравнотеженог студента Зоговића и два-три његова друга, који евентуално нагињу комунизму, онда је сасвим разумљиво да ни Управа овога Факултета, која нема тих органа на располагању, није могла ништа знати о ономе чега у ствари и нема, па није могла ни извештавати Министарство о комунистичком покрету међу студентима на Факултету; а о „Књижевној вечеру“ одржаном у Велесу и поводом тога појавило се сумњи о комунизму неколицине студената учесника на томе вечеру, известио сам одмах поверљиво Опште одељење Вашег Министарства, чим сам за тај случај приватно сазнао и аутентичност његову проверио код претставника овдашње управне и полициске власти — под Пов. бр. 2 ех 933, од 3. о.м.

С тога дубоко жалим, Господине Министре, што сте Ви, необавештени о томе од Општег одељења Вашег Министарства, у Народној скуп-

штини тако тешко ме оптужили: да, на име ни онда када сте у Скупштини о нашем Факултету говорили (17. о.м.), нисте имали обавештења тражена од мене две недеље пре тога; а ја сам на позив Општег одељења од 27. фебруара (Пов. бр. 100), који сам примио овде 2. о.м., већ сутрадан (3. о.м.) сместа одговорио и одговор експедовао (4. о.м. под Пов. бр. 2), као што се јасно види и из експедиционе књиге овога Факултета и на удареном поштанском жигу у њој, — дакле пуних 13 дана пре Вашег говора у Скупштини. А да је тај мој извештај заиста примљен од Општег одељења Министарства просвете, види се и из акта тога одељења, који ми је упућен 14. о.м., — 3 дана дакле пре Вашег говора у Скупштини (Под. П. пов. бр. — не назначен), — да поведем дисциплински поступак против учесника на „Књижевном вечеру“ у Велесу; јер се у том акту изречно каже: „Има везе са актом Деканата Пов. бр. 2/33. — Тај акт Општег одељења ја сам добио 17. о.м., тачно дакле онога дана када сте Ви, Господине Министре, говорили у Скупштини и на њега сам, уз свој први извештај (од 3. о.м.) у препису приложио и акт Мини-Пов. бр. 4 ех 933), одмах после проведеног саслушања.

Најзад, пошто ми из Вашег говора, Господине Министре, изгледа да ни о томе нисте обавестени од Општег одељења, морам нагласити: да сам, уз свој први извештај (од 3. о.м.) у препису приложио и акт Министарства унутрашњих послова од 8. II. о.г. (Пов. I бр. 5101), којим је Управа полиције у Скопљу позвана да поведе извиде против осумњичених студената ради комунизма; па сам уједно скренуо пажњу Општем одељењу, да се ради детаљне информације о томе обрати Министарству унутрашњих послова, где се налазе сви списи о томе питању и студентски радови читани на „Књижевном вечеру“ у Велесу.

Више, тачније и савесније од тога, мислим, Господине Министре, да се није могло учинити; па ипак сам ја у Народној скупштини претстављен, у најмању руку, као нетачан и несавестан старешина, који по више од две недеље не одговара своме министру на хитна и деликатна питања; а они који ме не познају могу још помислити: да сам то учинио ради тога што сам тобоже целио да заштитим комунисте на Факултету и заташкам њихова опасна дела по интересе државе...

Уверен сам, Господине Министре, да и Ви осећате сву тежину мога положаја, у који сам потпуно недужан доведен; па знам да ћете разумети и моје узбуђење ради неправде нанесене мени и целом Факултету нашем, иако сам уверен да је то могло бити учињено само нехотице и због погрешке других.

Одани Вам:

Др. Радослав М. Грујић

У Скопљу, 23. марта 1933 год.

декан Филозофског факултета